

nen, tutkimuksellinen ja psykoterapeuttis-hoidollisen kehityksen anti liittyy hänen jäntevään skitsofrenian kehitystä, sen ymmärtämistä ja sen hoitoa koskevaan psykoterapeuttiseen lähestymistapaan, jossa perhe, läheiset ja sosiaalinen miljöö kytketään osaksi hoidollista prosessia. Tälle yksilöä kunnioittavalle ja hänen sosiaalisia suhteitaan korostavalle lähestymistavalle Alanen työtovereineen kehitti myös perheterapeuttisen hoitosuuntauksen. Kirja kuvastaa myös sitä ambivalenssia, joka nykyään vallitsee biolääketieteellisen, lääkkeisiin nojautuvan ja psykoterapeuttis-hoidollisen suuntauksen välillä. Se näkyi erityisen selvänä, kun vuonna 2001 *Duodecim*-lehdessä ilmestyi Skitsofrenian käypä hoito -ohjelma, joka perustui vain ja ainoastaan biolääketieteellistä mallia toteuttavaan Cochrane-taustaan. Siinä edellytetään hyväksytyin hoidon pohjaksi ns. evidence based -kriteereitä. Nämä edellyttävät biolääketieteelle tyypillisiä kaksoissokkokeikoita, joilla voidaan varmistaa hoito-

tavan tai lääkkeen vaikuttavuus.

On selvää, että tämä arviointimenetelmä ei sovellu psykoterapeuttiseen yksilökohtaiseen ja pitkiä hoitosuhteita edellyttävään hoitotapaan. Tuloksellisuuden mittaustavan kriteerit nousevat näin ”sanelemaan” myös hoitotavan ja -hoitokulttuurin kehittämistä ja hyväksyntää. Kyse on merkittävästä tieteen sisäisestä kiistasta ja tuloksellisuuden mittaustavan ongelmasta myös kehitettyjen psykoterapeuttisten lähestymistapojen ja hoitomuotojen osalta.

Ehkä Alasen oman elämäntyön kannalta ongelmallista on, että hänen seuraajansa Turun yliopiston psykiatrian professorina oli tämän uuden käypä hoito -suosituksen promoottori ja siten selkeästi asemoi oman lähestymistapansa ja sitä kautta kansallisen hoitosuosituksen täysin eri linjalle kuin edeltäjänsä.

Suomalaisen psykiatrian kehitykseen Alanen on jättänyt syvät jäljet. Hänen aktiivinen osallistumisensa ja panoksensa psykiatrien koulutukseen ja useiden keskeisten oppikirjo-

jen laatimiseen on ollut mittaava. Hänen valintansa aikanaan kansallisen mielenterveyskomitean, Suomen Psykiatriyhdistyksen ja Suomen Mielenterveysseuran sekä opetusministeriön psykoterapiatoimikunnan puheenjohtajaksi osoittaa hänen asemansa, osaamisensa ja kyvykkyytensä arvostamista sekä yhteiskunnallisilla että ammatillisilla sektoreilla. Alasen sosiaalinen omatunto on näkynyt myös hänen osallisuudessaan Lääkärien Sosiaalisen Vastuun piirissä.

Omassa hallinnollisessa sen ja aktiivisen psykiatrisen hoidon kehittämisen vakuuttavana osoituksena halusta rakentaa hyvinvointiyhteiskunnan perustaa ja turvata sen palvelut myös ryhmille, jotka helposti syrjäytyvät yhteiskunnallisen kamppailun ja rahanjaon maailmassa. Tätä Alasen kirja ja siihen sisältyvät kannanotot myös selkeästi heijastavat. Muistelmien loppuksi sopii hyvin Kaarlo Sarkian runosta *Lehden elämä* lainatut säkeet, jotka viittaavat sukupolvien ketjuun.

Pula-aikana elettyä

MIKKO MÄNTYSAARI

Vuodesta 1928 vuoteen 1933 kestänyt lama-aika synkensi monen suomalaisperheen elämää. Köyhyys ei tietenkään ollut aiemminkaan tuntematon ilmiö, sillä kymmentä vuotta aiemmin maassa riehunut sisällissota jälkiselvittelyineen syvensi köyhyyttä ja pakotti monet lapset kerjuulle. 1860-luvun nälkävuodet elivät vanhempien sukupolvien muistoissa.

Gia Virkkusen sosiaalishistorian väitöskirjan tarkoituksena ”on tarkastella mikrotasolla maaseudun vähävaraisten ihmisten elämäntilannetta 1930-luvulla vaikuttaneen pulan oloissa”. Virkkunen haluaa selvittää, miten pulan kokeneet ihmiset kokivat elämänsä eri elämäntilanteissa, kuten koulussa, työssä tai joutuessaan turvautumaan toisten apuun. Hän

Gia Virkkunen
 ”Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vaan elettiin”
 Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla
 SKS, 2010

tarkastelee köyhyyttä taloudellisella, sosiaalisella ja kokemuksellisella ulottuvuudella.

Virkkusen tutkimuksen ai-

neistona ovat suuren lama-ajan kokoneiden maaseudun ihmisten omaelämäkerralliset haastattelut. Haastateltavat asuivat Alavudella, Ruovedellä ja Iisalmissa. Virkkunen on haastatellut yhteensä 57 henkeä, joista 14:ää kahdesti. Lisäksi hän käyttää 1990-luvun lopulla kerättyä ns. lamaprojektin haastatteluaineistoa, joka sisältää sadan maaseudulla asuneen ihmisen pula-ajan kokemuksia. Osin kyse on ollut samoista henkilöistä, joita Virkkunen haastatteli itse.

Haastatteluaineistoja täydentää metsätyöläisten kokemuksia kuvaavaa laaja ns. jätkät-aineisto, josta Virkkunen on poiminut 43 pula-aikaa koskevat kirjoitusta. Alavuden ja Iisalmen kuntien köyhäinhuolto- ja työllisyyslautakuntien arkistomateriaali antaa kuvan sosiaalihuollon toiminnasta.

Virkkunen hallitsee laajan ja monipuolisen aineistonsa hyvin, eikä hän turvaudu monessa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa esiintyvään absurdiin saturaatiohypoteesiin (”aineiston keruu lopetettiin, kun uutta ei tullut esiin”). Ehkä on niin, että historian tutkijan ammattitaitoa on taitava kirjoittaminen. Oli tai ei, Virkkusen teksti elää ja vetää imussaan eteenpäin, vaikka tutkimuksen teema on köyhyys ja sen kokeminen.

Kun on kyse sosiaalishistoriallisesta väitöskirjasta, on aivan luontevaa, että tutkijan tarkastelunäkökulmaa voisi kuvata yhteiskuntatieteelliseksikin. Tutkimuksessa on alaluku ”teoreettinen viitekehys”, jossa tekijä keskustelee antropologisen ja etnologisen tutkimuksen tekemisen tavoista, rakenteen ja toiminnan suhteiden tutkimuksen ongelmista, kokemuksen kä-

sitteestä sekä tutkimuksen keskeisestä strategisesta valinnasta, mikrohistoriallisesta näkökulmasta. Ollaan aika kaukana Leopold von Ranken (”*wie es eigentlich gewesen*”) empiristisestä historiankirjoituksesta ja vastaavasti lähellä nykyajan yhteiskuntatieteellistä tutkimusotetta.

Sukupuolikin on näkökulmana esillä. Tutkimuksessa tarkastellaan erikseen miesten ja naisten köyhyyskokemuksia. Tutkimuksessa ”korostuu gender painottunut tarkastelutapa”, kuten tekijä kirjoittaa. Tekijä ei silti ole ryhtynyt asenteelliseksi, vaan kuvaa naisten ja miesten köyhyyskokemuksia yhtä lailla paneutuen ja ymmärtäen.

Virkkunen käyttää historian tutkimuksen ohella myös yhteiskuntatieteellistä kirjallisuutta. Lähdekirjallisuudessa on jonkin verran myös sosiaalipoliittista köyhyystutkimusta. Sosiaalipoliittikkona mainitsen kaksi suomalaista tutkimusta, jotka Virkkunen sivuuttaa. Ensimmäkin Heikki Wariksen klassikko *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle* (1932), johon Virkkusen tutkimus mielestäni rinnastuu. Waris tutki Helsingin työläiskaupunginosan syntyä, Virkkusen fokuksessa on kolmen maalaispitäjän köyhien selviytyminen pula-ajasta. Virkkunen ei myöskään viittaa vuonna 1858 ilmestyneeseen Johan Wilhelm Rosenborgin väitöskirjaan *Köyhyydestä ja Yleisestä Köyhäin-holhouksesta Suomessa*¹, jota pidetään ensimmäisenä suomalaisena köyhyystutkimuksena. Rosenborg ei ole

¹ Saatavana internetistä http://fi.wikisource.org/wiki/Johan_Wilhelm_Rosenborg.

pelkästään aatehistoriallinen kuriositeetti, vaan tutkimuksessa on minusta julkaisuajan kohtaansa nähden kiinnostavaa pohdintaa suomalaisen köyhyyden erityispiirteistä. Hän pohtii paljon maalaisköyhälistön olosuhteita ja on mielestäni edellä aikaansa vaatiessaan elinkeinovapautta ja maan teollistamista.

Pula-ajan köyhyyden syvyys tuntuu hätkähdyttävältä. Kun monesti sanotaan, että suomalainen köyhyys on pikemminkin suhteellista kuin absoluuttista, osoittaa Virkkunen, että pula-ajan köyhyys oli usein aivan jyrkintä mahdollista lajia eli nälkää. Jotkut haastateltavat kertovat petun syömisestä, eivätkä nälkäkokemukset ole harvinaisia niillekään, jotka eivät sentään joutuneet pettuleipää syömään.

Itselleni vaikeinta ja vaikuttavinta luettavaa olivat pula-aikana lapsuuttaan eläneiden kuvaukset. Puutteellinen ravinto, kerjuulle joutuminen, vaatteiden puute ja risaisten kamppeiden häpeäminen olivat monen haastateltavan lapsuutta. Asunnot olivat huonokuntoisia ja pieniä. Yksi haastateltava kertoo kotitalonsa olleen noin 9 neliömetrin suuruinen, ja siellä asui isä, äiti ja neljä lasta. Asunnot olivat kylmiä: 1937 tehdyn maaseudun asumisolojen kartoituksen perusteella joka neljäs asumus oli kylmä. Kylmyys tarkoitti (haastatteluissa) sitä, että vesi jäätty yöllä sankoon.

Oppivelvollisuuden alkaessa itsenäistymisen alussa lähes puolet maaseudun väestöstä oli kirjoitustaidottomia. Kansakoululaitos nosti luku- ja kirjoitustaitoisten osuuden 1930-luvulla 90 prosenttiin, mutta silti köyhimpien lasten koulutusmahdollisuudet olivat vähäisiä.

Töihin oli mentävä, jopa kesken kaikille pakollisen kansakoulun.

Miesten kuvaukset pula-ajasta liittyvät usein työnhakuun. Tässä Virkkunen käyttää taitavasti haastattelujensa tukena mainittua jätkä-aineistoa. Jätkien eli kulkumiesten ilmaantuminen töitä kyselemään oli vuonna 1928 ensimmäinen merkki huonojen aikojen alkamisesta. Kulkijoiden määrä nousi suureksi: Joroisten kirkkoherra oli vuonna 1931 arvioinut, että kulkijoiden määrä nousee pian 100 000 henkilöön. Ruoveden pappilassa oli vuonna 1932 käynyt 330 avun pyytäjää, joista 300 oli saanut yösijan. Muutenkin pappilat olivat paikkoja, josta ulkopaikkakuntalaiset hakivat apua. Kulkumiehet hallitsivat monenlaisia avun pyytämisen tapoja: saatettiin esimerkiksi kehua talon viljelyksiä ja isäntäväkeä, tai saatettiin tekeytyä saman poliittisen tai uskonnollisen suunnan kannattajaksi.

Huono aika mahdollisti työläisten sumeilemattoman riiston. Metsätyömailla maksettiin nälkäpalkkaa, joka ei aina riittänyt edes kunnolla syömiseen. Työn saanti ei ollut helppoa, sillä työnantajat pitivät mustia listoja miehistä, joita ei tullut ottaa työhön.

Naisten kertomuksissa oman äidin työn raskaus oli paljon esillä. Pientilojen naiset joutuivat tekemään raskaita miesten töitä, ja joskus työtökin joutuivat äärimmäisen raskaisiin maataloustöihin miesväen hakiessa elatusta metsätöistä. Työntekeä oli itsestään selvää, syömisestä edellytys. Tyttöjenkin piti lähteä kotoa heti kansakoulun jälkeen, usein piikomaan. Piikat olivat taloissa hyvin pienellä

palkalla ja usein alistetussa asemassa. Erityisen raskasta ja aliarvostettua oli navetassa tehty työ. Navettapiikaa ei haettu tansseihin, luokkarajat talolliseen kansanosaan olivat selviä. Mökin emännälle pula-aika merkitsi jatkuvaa huolta ruoan riittävydestä. Lisäansioita hankittiin mm. pyykinpesulla, siivouksella, ompelulla, kortteerinpidolla ja hieromisella. Pientilojen perheenemännät tekivät 1930-luvun loppupuolella ”keskimäärin 14 tunnin työpäiviä, minkä lisäksi saattaa vielä lastenhoitoon kuluva huomattavasti aikaa”, kuten Työtehoseuran vuosikirjassa 1938 todettiin.

Analyysia siivittää runsas joukko informatiivisia taulukoita. Virkkunen on löytänyt myös paljon kiinnostavia valokuvia, jotka auttavat nykylukijaa käsittämään, millaista elämä Suomen maaseudulla on 1930-luvun vaikeina vuosina ollut. Esimerkiksi sivulla 182 on kuva kahdesta piista lypsällä. Heistä toinen on vain 6-vuotias Aini Manninen. Pikkuinen Aini ei poseeraa vaan lypsää ihan oikeasti. Sen näkee siitä, että käsissä näkyy liike-epäterävyttä.

Gia Virkkusen väitöskirja talentaa hienolla tavalla suomalaisen maaseutuväestön pula-ajan kokemuksia. Vaikka tutkimus on sosiaalishistorian alalta, antaa kirja meille nykyisen eurokriisin oloissa käpristeleville varoituksen siitä, millaiseksi vähävaraisten perheiden tilanne muodostuu, jos sosiaalipolitiikkaa ei ole tai se on köyhien kannalta leimaavaa ja toiseutta tuottavaa.

Tutkimuksen päättäväsä johtopäätösluvussa tutkija antaa haastateltaviensa vertailla 1990-luvun lama-aikaa 1930-luvun pulaan. Haasta-

teltavat eivät osanneet pitää 1990-luvun alun lamaa kovin vakavana kriisinä, koska suurin piirtein kaikilla oli sentään ruokaa. Myös moraaliset ja kulttuuriset arvot ovat olleet aiemmin toisenlaiset. Virkkusen haastattelemat ihmiset eivät ymmärtäneet sitä, että yhteiskunnan taloudellisen tuen vastikkeeksi ei enää ole tarvinnut tehdä työtä, ja tarjotusta työstä on myös voinut tietyin ehdoin kieltäytyä. Kertojien mukaan aiemmin yhteiskunnan elämään kuulunut nöyryys on saanut väistyä.

Virkkusen haastatteleminen ihmisten pohdinnat muistuttavat päällisin puolin yhdysvaltalaisen sosiologin Charles Murrayn kirjassaan *Coming Apart* (2012) esittämää yhteiskunnan moraalikadon kritiikkiä. Murray kuvaa USA:n jakautumista yhä selvärajaisemmin ylä-, keski- ja alaluokkaan. Alaluokkaan kuuluvien elämässä perheen, työnteon ja uskonnon merkitys on yhä vähäisempää. Suurena syyllisenä moraalikatoon Murray pitää ”hyvinvointivaltiota”, eli eurooppalaisesta näkökulmasta kitsasta sosiaaliturvaa, joka kuitenkin riittää turvaamaan jonkinlaisen toimeentulon työelämän ulkopuolella eläville ihmisille.

Murrayn johtopäätökset ovat libertaristisia: toimeentulotuki ja työttömyyskorvaukset tulee lopettaa ja ihmiset panna selviytymään omillaan. Ajattelen, että Virkkusen haastattelemat ihmiset eivät varmaan olisi yhtyneet Murrayn eurooppalaisen hyvinvointivaltion manaamiseen, vaan heidän 1930-luvun lama-ajan kuvauksissaan on mukana vahva usko ihmisten tasa-arvoisen kohtelun tärkeyteen.